

บทที่ ๔

วิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย

บทนี้ เป็นเรื่องอิทธิพลความเชื่อเทวดาที่มีต่อสังคมไทยถึงสถานะ จริยธรรม คุณค่าทางจริยธรรมของเทวดาที่จะเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตและพัฒนาชีวิตสังคมไทย ดังนี้

๔.๑ อิทธิพลความเชื่อต่อสถานะของเทพ

คำว่า สถานะ คือความเป็นไป ความเป็นอยู่ หรือสภาพความเป็นอยู่ ซึ่งเทพต่าง ๆ นั้น มีสถานะดำรงอยู่ตามภพภูมิในสวรรค์ ๖ ชั้น ตามอายุ ตามการเกิดการตาย ตามภพ/ภูมิ ตามชีวิต-กำเนิด ตามอาหารและตามความสัมพันธ์กับมนุษย์ นอกจากนี้ เทพนั้น ตามความคติความเชื่อทางศาสนาแล้ว คือผู้ที่มีชีวิตเป็นทิพย์ (divine) มีชื่อภาษาอังกฤษว่า อังกฤษ: deity หรือ gods คำว่า gods คำนี้ ไม่ใช่คำเดียวกับคำว่า GOD ซึ่งหมายถึงพระเจ้าหรือเทพเจ้าของศาสนาอื่น ๆ ไม่ใช่พระพุทธรูปศาสนา จะสังเกตเห็นว่า gods ที่หมายถึงเทพจะเติมอักษรเอสท้ายคำ และเขียนด้วยอักษรพิมพ์เล็ก และคำว่าทิพย์นี้ เป็นกายที่มองไม่เห็นสถิตอยู่ในเทวโลก ไม่มีชีวิตเหมือนกายเนื้ออยู่บนโลกนี้ บ้างก็ว่ามีกายเป็นแสงสว่าง เพราะว่าคำว่า เทวะ มีรากศัพท์มาจากคำว่า ทิวะ ที่แปลว่าแสงสว่าง แล้วแปลงอิเป็นเอ จึงเป็นเทวะ ซึ่งเสวยสุขในสรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี นอกจากนี้ เทพยังมีเพศซึ่งเรียกไปตามเพศ โดยเทพผู้ชายเรียกเทพหรือเทพ เทพผู้หญิงเรียกว่าเทพยดา หรือนางฟ้า มีลักษณะเป็นเทพผู้เป็นสัมมาทิฐิ ส่วนเทพผู้มีมีจกาทิฐิเรียกว่ามาร

ตามคติความเชื่อของชาวพุทธ การใช้คำว่า "เทพ หรือ เทพ" นั้นจะครอบคลุมถึงพรหมในพรหมโลกด้วย โดยแบ่งเป็นเทพชั้นกามาจร ผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ยังติดในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ผู้อยู่บนสวรรค์ชั้นฉกามาพจร หรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามซึ่งมี ๖ ชั้น คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตสวดี เทพชั้นรูปจรหรือรูปพรหม ๑๖ ชั้น เป็นเทพที่ยังมีกายทิพย์อยู่ ส่วนเทพชั้นอรุปรจร หรือ อรูปพรหม เป็นเทพซึ่งไม่มีกายทิพย์ แต่จะมีลักษณะโปร่ง ๆ ไร้รูปไร้จิต การเกิดเป็นเทพไม่ต้องผ่านกรรมมารดา แต่จะเกิดกายเป็นเทพเลย เรียกว่าโอปปาติกะ มนุษย์จะเกิดเป็นเทพได้เมื่อจิตก่อนตายระลึกถึงความดีเล็กน้อยที่เคยทำไว้ในโลกมนุษย์ เกิดเป็นมหากุศลจิต ๘ ดวง อันประกอบด้วย หิริ และโอตตปปะ การบริจาคทาน การฟังธรรม หรือการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

อายุของเทพมีหน่วยเป็นปีทิพย์ ประมาณอายุของผู้ที่เกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ไม่เท่ากัน กล่าวคือ ๕๐๐ ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทพสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาประมาณ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์ เป็นต้น

แท้จริง ชื่อว่าเทพ ตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ก็เวียนว่ายตายเกิดเหมือนมนุษย์ เพียงแต่อายุจะยืนกว่ามนุษย์ดังกล่าวแต่ต้น เทพชั้นต่ำ คือ ชั้น^๑ จาตุมหาราชิกา มีทั้งเทพที่ดีและเทพที่ไม่ดี (ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า "เทพมิถิชาธิฐิ" เพียงแต่ทำความดีบางอย่างจึงเกิดเป็นเทพ) ในตำราทางพุทธศาสนา มนุษย์เกิดเป็นเทพได้ สัตว์เดรัจฉานก็เกิดเป็นเทพได้ สัตว์นรกก็เกิดเป็นเทพได้ในทางกลับกัน เทพก็สามารถเกิดเป็นสัตว์เหล่านั้นได้เหมือน เมื่อหมดบุญ (ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า "จุติ" ซึ่งแปลว่า "ตาย" ตายแบบเทพไม่ทิ้งซากศพให้มนุษย์เห็น เนื่องจากมีแต่กายทิพย์ คือ หายไปเกิดเลย ซึ่งเรียกว่า "ปฏิสนธิ") เทพตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ไม่มีอำนาจมากมายที่จะดลบันดาลความต้องการของมนุษย์ได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พึ่งตนเองมากกว่าพึ่งเทพด้วยการอ้อนวอน เพราะถ้าคอยพึ่งเทพไม่รู้เมื่อไรจะได้ ต้องคอยเดาใจว่า เทพจะพอใจอะไรหรือไม่พอใจอะไร แงมเทพบางคนก็พิโรธอีก ในอรรถกถาามงคสูตร แก้อรรถบทคำว่า เภวละกะปิง คือ เทพจะมาโลกมนุษย์ก็ด้วยกิจบางอย่าง เช่น กลืนศีลของผู้ปฏิบัติธรรม เป็นต้น เช่น จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เวลามาก็มาตอนกลางคืนและยืนเฝ้าพระพุทธเจ้า เนื่องจากเทพจะเหม็นกลิ่นมนุษย์ได้ไกลถึง ๑๐๐ โยชน์ (ประมาณ ๑๖๐๐ กิโลเมตร) หากมนุษย์มาจะรับภัยตัวกลับ ดังนั้น เทพจะไม่สนใจมนุษย์ธรรมดาที่ไม่ดีมีศีลธรรมอย่างเราเลย แม้จะเอาหมูเห็ดเป็ดไก่ก็ร้อยก็พันตัวก็ตาม เทพก็ไม่มาหาหรือ ยกเว้นแต่คนที่ดีจริง ๆ ที่โบราณท่านว่า "คนดีผีคุ้ม" นั่นแหละ ก็คือเทพจะคุ้มครองเฉพาะคนดีมีศีลธรรม อย่าเอาแต่อ้อนวอนนัก เทพเขาไม่สนใจเลย สู้ลงมือทำด้วยความเพียรของมนุษย์เป็นดีที่สุด มนุษย์พัฒนาตนแล้ว มีศีลมีธรรม แม้แต่เทพยังต้องเคารพนอบน้อม เหมือนดังพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกทั้งหลาย เครื่องแต่งกายของเทพชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเทพแต่งตัวด้วยเครื่องทรงบ้างก็เสื้อคลุมสีขาว สวมหมวกยอดแหลม เหมือนพระยาแครงนาขวัญ ในพิธีพืชมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ บ้างก็ใส่เครื่องทรงประดับประดาไปด้วยเพชรนิลจินดา มงกุฎยอดแหลม และสร้อยสังวาลย์

ด้วยความเป็นทิพย์ของเทพที่ไม่มีกายเนื้อ จึงไม่เจ็บไม่ไข้ มีรูปโฉมงดงามจนดูเหมือนกันไปหมด สามารถคงความหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย อยากรได้อะไรก็เพียงนึกเอาเท่านั้น เช่นว่า อยากรให้อิ่มก็ไม่ต้องทานอาหาร เพียงแต่นึกเอาก็อิ่มแล้ว เรียกว่า อิ่มทิพย์ ซึ่งตรงกับคำว่า สุธาโภชน แปลว่ารสอร่อย ซึ่งเป็นอาหารของเทพ

เทพตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกต้องยอมรับว่า เทพมีอยู่จริง เทพเป็นผู้มีความพิเศษในตัวคือ มีกายทิพย์ มีรัศมีงดงาม มีอายุยืนยาว เป็นประชากรสวรรค์ เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ และด้วยคุณพิเศษมีฌานและอภิญญา เป็นต้น เทพจุติจากสวรรค์แล้วก็มาเกิดในโลกมนุษย์ได้ ชาวพุทธถือว่า เทพบนสรวงสวรรค์เป็นภพภูมิที่เสวยสุขอย่างเดียว ไม่สามารถทำความดีได้มาก เนื่องจากไม่มีกายเนื้อ แต่สามารถติดตามผู้ที่ทำความดีอย่างสม่ำเสมอได้ เพื่ออนุโมทนาบุญ สามารถ

^๑คำว่า "ชั้น" มิได้หมายความว่า เป็นชั้นซ้อนกันขึ้นไปเหมือนกับตึก และมีได้หมายความว่าอยู่บนฟ้าหรืออากาศ แต่หมายถึงระดับจิตที่ดีหรือละเอียดลึกซึ้ง บางทีเทพอาจจะอยู่ในโลกมนุษย์แต่ต่างมิติกัน เหมือนมนุษย์มองไม่เห็นเชื้อโรคด้วยตาเปล่า แต่เชื้อโรคสามารถมองเห็นมนุษย์ได้ เป็นต้น

สวตมन्दและพึงธรรมได้ เมื่อเทพหมดบุญแล้วก็ต้องจุติไปเกิดในภพภูมิอื่น ๆ ต่อไป ผู้ที่เป็นเทพถือว่าการเกิดในโลกมนุษย์เป็นสุคติภูมิของตน เพราะมนุษย์มีกายเนื้อ สามารถทำความดีได้มาก

๑) การได้กำเนิดของมนุษย์และกำเนิดเทพ

(๑) การได้กำเนิดของมนุษย์

คำว่า สถานะ คือตำแหน่งที่ตั้ง ในที่นี้ อธิบายได้ว่า มนุษย์เราสามารถเลื่อนสถานะของมนุษย์เป็นเทพได้ ปัญหาว่า ธรรมอะไรที่ได้กำเนิดเป็นมนุษย์ เรื่องนี้ ตามคัมภีร์เราจะเห็นว่าเส้นทางปฏิบัติเข้าสู่กำเนิดเป็นมนุษย์กำหนดไว้ ๒ หลักจริยธรรม คือ ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

ศีล ๕ ได้แก่ข้องดเว้นจากทุจริตทางกายกับทางวาจา หรือศีลที่สามารถควบคุมพฤติกรรมทางกาย กับวาจา คือ

- เว้นจากการฆ่าสัตว์
- เว้นจากการลักทรัพย์
- เว้นจากการประพฤติดินในกาม
- เว้นจากการพูดเท็จ
- เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

กุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่จริยธรรมที่สามารถควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจที่ต่างจากศีล ๕ คือควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ไปถึงจิตใจ เมื่อปฏิบัติครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็สามารถเข้ากำเนิดของมนุษย์ โดยแบ่งเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ส่วนกายสุจริต ได้แก่- เว้นจากการฆ่าสัตว์ -เว้นจากการลักทรัพย์ -เว้นจากการประพฤติดินในกาม

ส่วนที่ ๒ ส่วนวจีสุจริต ได้แก่ เว้นจากพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ

ส่วนที่ ๓ ส่วนมโนสุจริต ได้แก่ -เว้นจากการเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น -ไม่คิดร้าย ไม่

เบียดเบียน ไม่มีเวร และเห็นชอบว่าทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง

(๒) การได้กำเนิดของเทพ

อันที่จริง เทพก็มาจากมนุษย์ และมนุษย์เมื่อพัฒนาตนด้วยการประพฤตีสุจริตทางกาย วาจา และใจแล้ว ก็สามารถเป็นเทพได้ จะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ปัญหาว่า จะใช้หลักธรรมอะไรปฏิบัติเพื่อให้ได้กำเนิดนี้ได้ เรื่องนี้ พระพุทธ ศาสนา ได้แสดงถึงหลักธรรมปฏิบัติที่จะทำให้มนุษย์เป็นเทพ โดยให้ปฏิบัติในหลักธรรม ๕ ประการ ตามที่อธิบายไว้แต่ต้นต่อไปนี้

๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ได้แก่ ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน สีสัมยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล และภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา

๒. บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ได้แก่ ทานมัย คือ การทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ สีสัมย คือ การทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤตีสดี ภาวนามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือ

ฝึกอบรมจิตใจ อดปายันมัย คือการทำบุญด้วยการประพุดอ่อนน้อม เวยยาวัจจมัย คือการทำบุญด้วยการชวนขยายรับใช้ ปัตติทานมัย คือการทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น ปัตตานโมทนามัย คือการทำบุญด้วยการยินในดีความดีของผู้อื่น ัมมัสสนมัย คือการทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้ ัมมเทสนามัย คือการทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ ทิฏฐุชุกัมม คือการทำบุญด้วยทำความเห็นให้ตรง

๓. หลักสัมปทา ๕ ประการ ได้แก่ สีสสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศีล ฉันทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยฉันทะ อัตตสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยตนมี ทิฏฐิสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความเห็นชอบและอัปมาทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท

๔. เทวธรรม ๒ ประการ เป็นข้อธรรมสำหรับปฏิบัติ มีผลทำให้มนุษย์ผู้ปฏิบัติได้กำเนิดเป็นเทพ ได้แก่ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต

๕. วัตรบท ๗ ประการ เป็นข้อธรรมสำหรับปฏิบัติ มีผลทำให้มนุษย์ผู้ปฏิบัติได้กำเนิดเป็นเทพ ได้แก่ ฟังเสียงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ฟังประพุดอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ฟังพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ไม่ฟังพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ฟังมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคนั้นเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิตย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ฟังพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ไม่ฟังโกธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

เรื่องวัตรบทนี้ เป็นธรรมของท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อนได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะสมาทานวัตรบท ๗ ประการ จึงได้เป็นท้าวสักกะเทวราชหรือพระอินทร์ ซึ่งสองคำนี้อาจจะมีใครสับสนว่า องค์เดียวกันหรือไม่ ก็ตอบได้ว่า องค์เดียวกัน ต่างแต่ว่า ใช้ในศาสนาที่ต่างกัน คือคำว่าท้าวสักกะ เป็นคำที่ใช้ในพระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปกครองเทพบริวาร ๓๒ องค์ แต่คำว่าพระอินทร์ใช้ในศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นเทพองค์แรกสุดก่อนที่จะมีเทพตีมูรติ คือ พระพรหม พระวิษณุและพระศิวะ

หลักธรรมปฏิบัติเพื่อกำเนิดเป็นเทพดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นประโยชน์เกื้อกูลอย่างยิ่งแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดในสุคติภพสวรรค์ห่างไกลจากทุกข์พอบายภูมิ จะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีการติดต่อกับเทพอยู่เป็นประจำซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบมีไมตรีจิตร่วมกันฉันมิตร บางครั้งเทพลงจากสวรรค์มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ บางคราวพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเทวโลกเพื่อแสดงธรรมโปรดเทพ พวกเทพมีโอกาสดำฟังธรรม และเมื่อมีปัญหาข้อสงสัยก็สามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามวิธีการแก้ปัญหาของตนได้ จึงเป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับพุทธกิจ ๕ ประการ ซึ่งใน ๕ ประการ คือข้อที่ว่า อทฺธมตฺเต เทวปญฺหน แปลว่า เวลาที่ยุ่งคั่นตอบปัญหาให้เทพ เพราะเทพกลัวต่อมรณภัย กลัวตกสวรรค์ เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า และเพราะอยากรู้ธรรม

๒) การได้กำเนิดของสมมติเทพ

ดังกล่าวมาข้างต้น เป็นการได้กำเนิดของเทพชนิดอุปติเทพ ส่วนการได้กำเนิดของเทพชนิดสมมติเทพ ซึ่งได้แก่ พระราชา พระราชินี พระราชวงศ์นั้น ได้แก่ทศพิธราชธรรม คือธรรมเนียมปฏิบัติของผู้เป็นพระราชา การปฏิบัติตามธรรมนี้เท่านั้นทำให้สมมติเทพเป็นเทพอยู่ได้ ทศพิธราชธรรม ได้แก่ ทานัง ได้แก่ การให้ คือให้สิ่งของ ให้คำแนะนำ ให้อภัยทาน ให้อภัยโทษ สัสถ์ ได้แก่การรักษา ศีล ปริจฉาคัง ได้แก่ การเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อบรรเทาทุกข์ของประชาชน อาชชวัง ได้แก่ ความซื่อตรงต่อความดี ต่อความซื่อสัตย์ ต่อธรรม มัททวัง ได้แก่ ความอ่อนโยน ทางกาย ทางวาจา ใจ ตปัง ได้แก่ การเผาผลาญกิเลส เผาผลาญความอกุศล ความชั่วร้าย อักโกธัง ได้แก่ ความไม่โกรธ โมโหโทโส กรัฏฐกราด หุนหันพลันแล่น อันเป็นกิริยาไม่สวยงาม อวิหิงสา ได้แก่ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับกดขี่ ไม่หลงอำนาจ ขาดความกรุณา ชันติ ได้แก่ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อถ้อยคำ ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรรมที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม และวิโรธนัง ได้แก่ความไม่คลาไคลธรรม มีความหนักแน่นในธรรม มีธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ชั่วร้าย เพราะลาภสักการะหรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใด ๆ สถิตมั่นในธรรม

๓) การได้กำเนิดของวิสุทธิเทพ

คำว่า วิสุทธิเทพ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตชีนาสพ ผู้กำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ปัญหาว่าการได้มาของวิสุทธิเทพนี้ ได้มาด้วยการปฏิบัติธรรมอย่างไร ตัวอย่างพระพุทธเจ้า คือพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยการรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และวิธีการที่จะนำไปสู่การดับทุกข์คือมรรคมีองค์ ๘ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วก็สั่งสอนพระสาวกทั้งพระสงฆ์อุบาสกอุบาสิกาให้รู้ตาม ผู้ใดมีระดับสติปัญญาแก่กล้าระดับใดก็สามารถที่จะพัฒนาตนให้พ้นทุกข์ได้เร็วหรือช้าต่างกันไป ถ้ามองว่า พระอรหันตชีนาสพอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้าจะดำเนินให้พ้นทุกข์กล่าวคือนิพพานได้ด้วยธรรมอะไร ต้องบอกว่า ต้องปฏิบัติในมรรคมีองค์แปดให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เมื่อการปฏิบัติสมบูรณ์แล้วพระอรหันตภาพ การพ้นทุกข์ก็เป็นสำเร็จผล

๔) สถานะของเทพตามพุทธกิจ

มีข้อสังเกตว่า พุทธกิจ ๕ ประการ คือ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต เวลาบ่ายเทศนาธรรมแก่

ชาวบ้าน เวลาค่ำว่าให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาธรรมให้แก่เทพ และเวลาใกล้รุ่งเสด็จออกตรวจญาณที่แก่กล้าของสัตว์โลก ปัญหาว่า ทำไม พุทธกิจที่แบ่งเวลาตอบปัญหาให้กับเทพจึงเป็นเวลาเที่ยงคืน ทั้ง ๆ ที่เวลาเที่ยงคืนเป็นเวลาตึกตื่น มีดและเปล้าเปลี่ยว พุทธกิจอื่น ๆ นอกนั้นเป็นเวลา เช้าตรู่บ้าง ใกล้รุ่งบ้าง เวลาบ่ายบ้าง เวลาเย็นบ้าง จึงได้คำตอบที่เกิดขึ้นจากการค้นคว้าวิจัยนี้ว่า เนื่องจากคุณสมบัติพิเศษของเทพนั้น สว่าง (ทิวะ=กลางวัน แปลงอิที่ที เป็นเอ จึงเป็นทิวะในคำบาลี) แสดงว่าเทพมีคุณสมบัติพิเศษสามารถมองเห็นในเวลากลางคืนได้ และอีกอย่างคือ เรื่องมงคลสูตร ๓๘ ประการ จะทราบว่าเป็นเทพนำพาชาวเมืองสาวตลึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเทพตนนี้มีคุณสมบัติพิเศษ คือมีแสงสว่างในตัว สามารถยังวิหารเชตวัน เมืองสาวตลึงให้สว่างไสว ดังความว่า

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ เชตะวันวิหารที่อนาถปิณฑิกะเศรษฐีสร้างถวาย ใกล้เมืองสาวัตถี ครั้งนั้นแล เมื่อปฐมยามแห่งราตรีล่วงแล้ว เทพตนหนึ่งมีรัศมีแจ่มจรัสงดงามยิ่ง ทำให้พระวิหารเชตะวันสว่างไสวไปทั่วทิศ”^๒ ชาวเมืองสาวัตถีจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้สะดวกขึ้น ส่วนเวลาอื่นๆ ก็น่าจะคิดว่า ระหว่างพุทธกิจให้แก่พระสงฆ์กับชาวบ้าน คือพุทธกิจที่ให้แก่พระสงฆ์จะนำไ้เวลาค่าใกล้เคียง เพราะพระสงฆ์ไม่กังวลเรื่องครอบครัว เรื่องอาหารการกิน ในส่วนพุทธกิจที่ให้แก่ชาวบ้านนั้น นำไ้เวลาบ่ายคงเป็นเพราะให้ความสะดวกแก่ชาวบ้านที่มีภาระเรื่องครอบครัว

๕) บิฑามารดาในฐานะพรหม

คำว่า พ่อแม่ ถูกจัดให้อยู่ในฐานะดังพรหม คือเป็นดังพรหมของลูก ดังพุทธพจน์ว่า “พรหมมาติ มาตาปิโตร พ่อแม่เป็นพรหมของลูก”^๓ อีกคำว่า “พรหม” นี้เป็นชื่อของมารดา อันที่จริง คำว่า พรหมนี้ สูงกว่าเทพซึ่งสถิตในชั้นกามาวจร คือสวรรค์ ๖ ชั้นกับมนุษย์ ๑ ชั้น ดังนั้น เมื่อลำดับชั้นตามภพภูมิทั้ง ๓๑ ภูมิแล้ว จะเห็นว่า พรหมอยู่ในภพที่ ๒ และที่ ๓ เรียกว่า รูปพรหม ๑๖ ชั้น กับอรุปรหม ๔ ชั้น

พระพรหม ในทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้ทรงคุณวิเศษ คือพระพรหมชั้นรูปพรหมจะท่องเที่ยวอยู่ในรูปพรหมมี ๑๖ ชั้น ในส่วนอรุปรหมเป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในชั้นอรุปรหม เป็นระดับจิตที่ปรารถนาเป็นอารมณ์ ระดับจิตของท่านผู้ได้อรูปฌานหรือผู้อยู่ในภพทั้ง ๔ ชั้นซึ่งอยู่พ้นมาแล้ว มีรูปร่างลักษณะแต่บุรุษเพศทั้งสิ้น ไม่ต้องกินไม่ต้องบริโภคอาหาร เหมือนสัตว์ในภูมิอื่น ด้วยว่า แห่มชั้นอิมเอบโดยมีฌานสมาบัติเป็นอาหาร จึงไม่ต้องมีการถ่ายมูลตรศ คืออุจจาระ ปัสสาวะอันลามกเหม็นร้าย สรีระร่างกายหน้าตาแห่งบรรดาพระพรหมนั้น มีสัณฐานกลมเกลี้ยงสวยงาม มีรัศมีออกจากกายตัว ประภัสสรรุ่งเรืองกว่ารัศมีพระอาทิตย์ และพระจันทร์ หลายพันเท่า เพียงแต่หัตถ์หนึ่งเล่า อันพระพรหมทั้งหลายเหยียดยื่นออกไปหวังจะให้สอง รัศมีไปทั่วหวังจักรวาลก็ย่อมจักทำได้ อวัยวะร่างกายที่ต่อกัน คือ หัวเข่าก็ดี แขนก็ดี มีสัณฐานกลมเกลี้ยงเรียบงามนัก จักได้เห็นที่ต่อกันนั้นหามิได้ เกศเกล้าแห่งพระพรหมทั้งหลายนั้นงามนัก ปรากฏโดยมากมีศีรษะประดับด้วยชฎา สถิตเสวยสุข พรหมสมบัติอยู่ ณ พรหมภูมิที่ตนอุบัติตรากจน กว่าจะสิ้นอายุ ซึ่งเป็นเวลานานแสนนาน

พรหมอุบัติมาจากอะไร ในทางพระพุทธศาสนา พระพรหม เกิดจากท่านผู้มีความเพียรกล้าในฌาน ญาณ ปัญญา ทรงไว้ซึ่งปัญญาเกินสามัญชน ปรารถนาจะพ้นจากกิเลสอันสย เพราะเห็นว่ามีโทษพาให้ ยุ่งยาก ใครจักห้ามจิตมิให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลส จึงสู้อุตสาหะพยายามบำเพ็ญสมณะภาวนา ตามที่ท่านบูรพาจารย์สั่งสอนกันสืบๆ มา บางพวกเป็นชีป่าดาบส บางพวก ทรงพรตเป็นโยคี ฤๅษีในสมัยที่มีพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ในโลก บางพวกก็เป็นพระภิกษุสามเณร ต่างบำเพ็ญสมณะภาวนา จนได้สำเร็จฌาน ครั้นถึงกาลกิริยาตายจากมนุษย์โลก จึงตรงไปอุบัติเกิดในพรหมวิมาน ณ

^๒พ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๐๘/๓๐๕.

^๓อง.ติก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^๔อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

พรหมโลก อันเป็นแดนซึ่งมีแต่สุขไม่มีเรื่องกามเข้าไปเกี่ยวข้อง ตามอำนาจที่ได้บรรลุเป็นพระพรหมผู้วิเศษ

พระพรหมในพระพุทธศาสนา นำมาใช้เป็นคำปริศนาธรรมที่จะหมายถึงหลักธรรมหนึ่งมี ๔ ข้อ ชื่อว่า พรหมวิหารธรรม ประกอบด้วย **เมตตา** ความปรารถนาอยากให้อื่นมีความสุข **กรุณา** ความปรารถนาอยากให้อื่นพ้นทุกข์ **มุทิตา** ความยินดีที่ผู้อื่นมีความสุขในทางที่เป็นกุศล และ **อุเบกขา** การวางจิตเป็นกลาง การมีเมตตา กรุณา มุทิตา เป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าตนไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ จิตตนจะเป็นทุกข์ ดังนั้น ตนจึงควรวางอุเบกขาทำวางใจให้เป็นกลาง และพิจารณาว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมที่ได้เคยกระทำไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นย่อมส่งผลอย่างยุติธรรมตามที่เขานั่นได้เคยกระทำไว้อย่างแน่นอน

รูปปั้นพระพรหมในพระพุทธศาสนา มี ๔ พักตร์ (มี ๔ กร) ซึ่งเป็นพระพักตร์ธรรม ๔ ข้อ คือพระพักตร์ที่ ๑ หมายถึง พระพักตร์แห่งเมตตา พระพักตร์ที่ ๒ หมายถึงพระพักตร์แห่งกรุณา พระพักตร์ที่ ๓ หมายถึงพระพักตร์แห่งมุทิตา และพระพักตร์ที่ ๔ หมายถึงพระพักตร์แห่งอุเบกขา จึงเน้นไปว่า การที่พระพรหมมี ๔ พระพักตร์เป็นปริศนาสอนธรรม เป็นการประยุกต์คำสอนโดยเปลี่ยนจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่พระถือพระพรหมว่าเป็นผู้สร้างโลกและพระพรหมเป็นผู้สร้างบุคคลใน **วรรณะ** ต่าง ๆ จาก **อวิยะ** แต่ละส่วน ได้แก่ **วรรณะพราหมณ์** เกิดจากพระโอษฐ์, **วรรณะกษัตริย์** เกิดจากอก, **วรรณะแพศย์** เกิดจากส่วนท้อง และ **วรรณะศูทร** เกิดจากเท้า มาเป็นพรหมแห่งธรรมเสีย เรียกหมวดธรรมนี้ว่า พรหมวิหารธรรม แปลว่า ธรรมสำหรับปฏิบัติของบุคคลจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ใหญ่ต้องปฏิบัติในธรรมพรหมวิหารธรรม ๔ ข้อนี้ ถ้าขาดธรรม ๔ ข้อนี้ จะเรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ไม่สมบูรณ์

๔.๒ จริยธรรมทางบทบาทของเทพ

ผู้วิจัยในฐานะที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้มา ต้องยอมรับว่า บทบาทของเทพนั้นมีมากมาย ที่สำคัญและเด่นที่ชัดที่สุด คือ

๑) ปฐมปาราชิกของพระสุทิน

เรื่องของพระสุทิน องค์ปฐมแห่งปาราชิกได้รับผลกระทบจากการดำหนิของเหล่าเทพบนสวรรค์ด้วยประการต่าง ๆ ว่า ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสียดไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลั่นทบุตร ก่อเสียด ก่อโทษขึ้นแล้ว ทวยเทพขึ้นจตุมหาราชสดับเสียงของทวยเทพขึ้นกุ่มมะแล้ว ทวยเทพขึ้นดาวดึงส์ ทวยเทพขึ้นยามา ทวยเทพขึ้นดุสิต ทวยเทพขึ้นนิมมานรดี ทวยเทพขึ้นปรนิมมิตวสวัตดี ทวยเทพขึ้นบึงเนื่องในหมู่พรหมสดับเสียงแล้วก็กระจายข่าวกันต่อไปว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลั่นทบุตร ก่อเสียด ก่อโทษขึ้นแล้วเพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงปาว

ประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก ทำให้พระสุทินเกิดความกลุ้มใจเดือดร้อนใจว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ เราไม่มีลาภหนอ เราได้ชั่วแล้วหนอ เราไม่ได้ดีแล้วหนอ ถึงจะเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ก็ยังไม่สามารถประพาสพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิต เพราะความกลุ้มใจ เดือดร้อนใจนั้น ท่านจึงชูปมอมหมองคล้ำ ชีตเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง มีเรื่องในใจ ใจหดหู่ เป็นทุกข์เสียใจเดือดร้อนใจ เศร้าซึม

๒) เทพกับปาจิตติยแห่งภุมมคาวรรค

เทพมีบทบาทที่ชัดเจนอย่างหนึ่ง เป็นปฐมบัญญัติแห่งภุมมคาวรรคข้อหนึ่ง แสดงให้เห็นว่า ต้นไม้ต้นหนึ่งมีเจ้าป่า เจ้าเขาสถิตอยู่ ข้อนี้เห็นได้จากความว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาวเจตีย์ เขตเมืองอาฬวี ปรากรภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่ง เรื่องการตัดต้นไม้ เพื่อทำการก่อสร้าง มีการตัดเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นตัดบ้าง ภิกษุรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ต้นหนึ่งโดยไม่รู้ว่ามีเทพสถิตอยู่ เทพผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังยังขึ้นตัด ได้ฟันถูกแขนลูกของเทพนั้น เทพได้มีความคิดว่า เราฆ่าภิกษุนี้ในทีนี้จะดีไหม แต่แล้วเกิดความคิดว่า การที่เราจะฆ่าภิกษุในที่นี้ไม่สมควร ทางที่ดี เราควรนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคประทานสาธุการที่เทพนั้นไม่ฆ่าภิกษุถ้าท่านฆ่าภิกษุในวันนี้ ท่านจะประสบบาปมาก เทพ ไปเถิด ท่านจงไปอยู่ที่ต้นไม้ว่างในที่โน้น พวกชาวบ้านพากันตำหนิภิกษุนั้น ประณาม โพนทะนาว่า โฉน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร เบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์เดียว พวกภิกษุได้ยินชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทะนา บรรดาภิกษุผู้มักน้อย จึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า โฉน พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีโดย ประการต่าง ๆ แล้ว จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ เมื่อเทพกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามและปรับอาบัติปาจิตติยภิกษุชาวเมืองอาฬวีว่า ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า พวกเราตัดเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ จริงหรือ พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิว่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่า ต้นไม้มีชีวะโมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย จึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้ ภิกษุต้องอาบัติปาจิตติย เพราะพรากรภุมมคาวรรค

๓) ต้นไม้กลับลำต้น

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเทพกับป่าอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ชนิดที่ว่าป่า ต้นไม้ ผลไม้ ก็ขึ้นอยู่กับกาปฏิบัติของเทพ ถ้าผิดเพี้ยนไปจะมีเหตุการณ์อันน่าประหลาดขึ้นอย่างคาดไม่ถึงทีเดียว ตัวอย่างเทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ชื่อสุปติภูริ เป็นเรื่องที่เกิดที่น่าประหลาดใจ น่าอัศจรรย์ ซึ่งไม่เคยปรากฏ คือคนชั่วบริโภคมผลของต้นไม้ใหญ่จนพอแก่ความต้องการแล้วหักกิ่งหลักไป เทพท่านพิโรธประสพจะให้นต้นไม้ใหญ่ไม่ให้ออกผลต่อไป ต้นไม้

ใหญ่ไม่ได้ออกผลจริง ๆ จึงเดือดร้อนต่อพระเจ้าไกรภยะ พระองค์จึงเสด็จเข้าไปหาท้าวสักกะจอมเทพ ถึงที่ประทับได้ทูลท้าวสักกะ จากนั้นท้าวสักกะแนะนำให้เทพปฏิบัติในรุกขธรรม ธรรมชาติจึงดำเนินเป็นปกติ

สิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับป่าอย่างหนึ่งได้แก่พืช ตามวินัยบัญญัติทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุพราหมณ์ของเขี้ยวว่า พืช ภิกษุสำคัญว่าพืช ตัดเองก็ดี ให้คนอื่น ตัดก็ดี ทำลายเองก็ดี ให้คนอื่นทำลายก็ดี ต้มเองก็ดี ให้คนอื่นต้มก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์

จากการพุทธพจน์ที่ยกมาข้างต้นนั้น ทำให้เราทราบได้ว่า ไม่ใช่ต้นไม้ขนาดใหญ่เท่านั้น ยังรวมถึงของเขี้ยวชนิดเล็กน้อยชนิดหญ้าคลุมดินด้วย ถ้าเป็นต้นไม้ไม่ใช่เพียงแต่ว่าเป็นต้นไม้เท่านั้น หากแต่มีชีวิตที่เรียกว่า รุกขเทพประจำอยู่ด้วย หากตัดต้นไม้ นั่นก็หมายถึงว่า ทำลายชีวิตของรุกขเทพไปด้วย ข้อตำหนิเรื่องนี้รุนแรง เพราะตำหนิด้วยคำว่า โมฆะบุรุษ และตำหนิฐานทำศรัทธาให้แตกไปด้วย จึงเป็นที่มาของต้นพุทธบัญญัติข้อนี้

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เน้นให้เห็นถึงความมีอยู่ของเทพแม้กระนั้นยังให้เห็นถึงบทบาทของเทพด้วย อนึ่ง การวิจัยนี้ นอกจากได้จะศึกษาค้นคว้าเทพที่สถิตธรรมชาติตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ตลอดถึงว่าเทพนั้นมีจริยธรรมต่อธรรมชาติและต่อศาสนาเพียงไร ยังศึกษาเพื่อตอบโจทย์ได้ว่า เทพหรือเทพในพระพุทธศาสนามีจริงหรือไม่ด้วย ในเมื่อทราบว่าเทพมีจริงแล้วย่อมจะรู้ต่อไปว่าปรโลกมีจริง ชีวิตนี้กับปรโลกสัมพันธ์กันอย่างไรก็ตามมาด้วย

๔) บทบาทของเทพกับกำเนิดมงคลสูตรและพืช

เวรัญชพรหมณ์สุกสูตร ได้กล่าวถึงเทพที่พระพุทธเจ้านั้นเป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลายและแสดงให้เห็นคุณลักษณะของพระองค์ (พุทธคุณ ๙)..... ที่เป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย (สัตตา เทวะมะนุสสานัง)ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เรื่องมงคลสูตร พระพุทธเจ้าได้รับการขอร้อง อ้อนวอนจากเทพตนหนึ่ง ขอให้ตรัสเรื่องมงคลแก่ชาวเมืองสาวัตถี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเทพมีบทบาทต่อมนุษย์ในเชิงจริยธรรม ว่า เทพตนหนึ่งมีรัศมีงดงาม เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตะวันวิหาร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลพระผู้มี ได้กราบทูลพระองค์ด้วยคาถาว่า เทพและมนุษย์จำนวนมาก ต่างมุ่งหวังความสุขสวัสดิ ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคจึงตรัสมงคล จำนวน ๓๘ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้นมีจิตเกษมเป็นที่สุด

จุฬารัมมสมาทานสูตร ได้แสดงถึงเทพที่สถิตอยู่ในที่ต่าง ๆ มิใช่แต่เทพจะสถิตอยู่อาศัยเท่านั้น หากแต่ยังเป็นโอสถของหญ้า ของป่าด้วย เพราะเห็นว่า พวกอารามเทพ (เทพผู้สถิตอยู่ในสวนไม้ดอกและไม้ผล) วนเทพ (เทพผู้สถิตอยู่ในป่าอันธวันและป่าสกวัน) รุกขเทพ (เทพผู้สถิตอยู่ต้นไม้มีต้นสะเดาเป็นต้น) และพวกเทพที่สิงอยู่ที่ต้นไม้อันเป็นโอสถหญ้าและต้นไม้เจ้าป่า

๕) เทพกับแบบอย่างแห่งจริยธรรม

อังกูรเปตวัตถุ ได้แสดงถึงความเป็นมิตรกับต้นไม้ทีเดียว โดยมีพราหมณ์พ่อค้าคนหนึ่ง เห็นของทิพย์ออกจากมือรุกขเทพ จึงเกิดความโลภขึ้น ได้บอกแก่อังกูรพาดิชาว่า “บุคคลอาศัยนั่ง หรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด แม้แต่กิ่งของต้นไม้นั้นก็สมควรหัก เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลว ทราหม

พกะชาดก ว่าด้วยเรื่องนกยาง แสดงถึงบทบาทของเทพ โดยมีรุกขเทพโพธิสัตว์สถิตอยู่ที่ ต้นกุ่ม ได้เห็นเหตุอัศจรรย์ที่นกยางถูกปูหนิบคองมน้ำตาย เมื่อจะให้สาธุการ กล่าวว่า “ผู้ใช้เล่ห์ เหลี่ยมหลอกลวงผู้อื่น จะพบความสุขอยู่ได้ไม่นาน ผู้ใช้เล่ห์เหลี่ยมหลอกลวงผู้อื่นนั้น ต้อง ประสบบาปกรรมที่ตนทำไว้ เหมือนนกยางที่ถูกปูหนิบตาย”

วิมานวัตถุ ยังได้รวบรวมเรื่องราวการถามตอบระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับเหล่าเทพ ผู้ได้วิมานต่าง ๆ กัน หรือบางครั้งเทพผู้ได้วิมานนั้น ๆ ได้มากราบทูลเล่าความดีที่ทำไว้ต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งรวมแล้วมีจำนวนถึง ๘๔ ราย โดยภาพรวมแล้วเป็นการแสดงผลของการทำความดีประการต่าง ๆ เช่น แสดงความเคารพนบถน้อมต่อท่านผู้ทรงศีลบ้าง ถวายทานบ้าง รักษาศีลบ้าง ฟังธรรมบ้าง บำเพ็ญสาธารณประโยชน์บ้าง หรือบางครั้งก็ดำรงอยู่ในคุณธรรม เช่น การไม่โกรธบ้าง

นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาสมัยใหม่ กล่าวคือเอกสารหนังสือเป็นที่ยอมรับ เช่น พุทธวิธีในการสอน รจนาโดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุทธ์ ปยุตโต) ว่าด้วยเรื่องเทพ หรือเทพต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำเสนอได้ดังนี้

พระพุทธศาสนาถือเทพในฐานะผู้ปฏิบัติธรรม ผู้ทรงธรรม แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ ปฏิเสธการดำรงอยู่ของเทพแต่อย่างใด เพราะพระพุทธศาสนายอมรับว่ามีสิ่งมีชีวิตมากมายในจักรวาล นี้ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตที่พิเศษกว่ามนุษย์ เช่น เทพ มาร พรหม ดังพระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคต นั้นได้ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้กับทั้งเทพ มาร พรหม ซึ่งหมู่สัตว์กับทั้งสมณะพราหมณ์ พร้อมทั้งเทพและ มนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้แจ้งตาม ข้อนี้จะเห็นได้ว่า ทรงยอมรับว่ามี สิ่งมีชีวิตพิเศษอื่นนอกเหนือจากมนุษย์จริง แต่ตราบใดที่สิ่งมีชีวิตพิเศษเหล่านี้ยังไม่รู้แจ้งสัจธรรม ตราบนั้นก็ยังถือว่ายังต้องอาศัยพระพุทธองค์คอยชี้แนวทางที่ถูกต้องให้ ด้วยเหตุนี้ เทพ มาร และ พรหม จึงมาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอยู่เนื่อง ๆ และมีใช้เฉพาะเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าพระองค์ เดียวเท่านั้น แม้เหล่าสาวกของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ก็ปรากฏว่ามี เทพ มาร และพรหมต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องเช่นกัน

กล่าวเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับเหล่าเทพ มีหลักฐานยืนยันอย่างน้อย ๒ ประการ คือ เรื่องพระพุทธคุณบทหนึ่งที่ว่า สัตถา เทวะมนุสสานัง แปลว่า ทรงเป็นบรมครูของเทพ และมนุษย์ทั้งหลาย แสดงว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงสั่งสอนเฉพาะมนุษย์เท่านั้นแต่ยังรวมถึงเทพ ทั้งหลายด้วย และเรื่องพุทธกิจหรือหน้าที่ของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญเป็นกิจวัตรประจำวันสำหรับผู้รู้ทาง ศาสนาได้ประมวลไว้ ๕ ประการ กล่าวคือ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่

ชาวบ้าน เวลาบำเพ็ญพระโอวาทแก่ภิกษุ เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทพ เวลาใกล้สว่างทรงตรวจดูสัตว์โลกที่จะเสด็จไปโปรด จะเห็นวากิจวัตรประจำวันข้อที่ ๔ คือ เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทพที่มาเฝ้าเป็นการส่วนตัวหรือมากันเป็นคณะเพื่อทูลถามปัญหาคาใจต่าง ๆ ข้อนี้สามารถตอบโดยได้ว่าเทพมีจริงและมีบทบาทในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน และที่ต้องกำหนดพุทธกิจตอบปัญหาให้เทพเวลาเที่ยงคืนนั้นก็เพราะเทพมีสว่างในตัวเอง ไม่ต้องกังวลว่าที่ไหนจะมีดวงมองเห็นทาง อีกพุทธกิจหนึ่ง คือพระพุทธรูปเจ้าจะกำหนดเวลาให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์เวลาใกล้ค่ำเพราะพระสงฆ์ไม่กังวลเวลาค่ำมืด ไม่มีพันธะเรื่องครอบครัว และอาหารการกิน ส่วนพุทธกิจที่เทศนาธรรมแก่ชาวบ้านเวลาบ่ายนั้น เพราะเห็นว่าเป็นเวลาที่สะดวก เพราะชาวบ้านมีลูกเล็กเด็กแดงและเย็นแล้วยุงมักชุมมากัดจนเป็นไข้เลือดออกได้

การมีความเข้าใจและปฏิบัติถูกต้องต่อเทพจึงมีผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาด้วย เช่นที่อินเดีย พระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน แต่เพราะชาวพุทธไม่มั่นคงในหลักการสุดท้ายพระพุทธรูปก็กลายเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ผลที่สุด ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เจริญรุ่งเรืองมีอิทธิพลเหนือพระพุทธศาสนา ก็ทำให้พระพุทธศาสนาหมดความสำคัญไป ดังที่ท่านพระธรรมปิฎกเตือนว่าถ้าจะเสื่อมลง ถ้าปฏิบัติผิดต่อเทพคือไล่พระพุทธศาสนาจากแผ่นดินไทยในขณะเดียวกันถ้า ปฏิบัติถูกต้องเทพ พระพุทธศาสนาจะอยู่คู่ชาติไทย

๖) การบนบานได้ผลกับเทพ

การอ้อนวอนขอพรและโชคลาภจากเทพนั้น มีอยู่จริง ตามตำนานนั้นมีมาก่อนพุทธกาลด้วยซ้ำและส่งผลมาถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างขอพรจากต่อรุกขเทพ มีตำนานอยู่ว่า ธรรมบาลกุมาร ได้กำเนิดจากการบนบานต่อรุกขเทพประจำต้นไทร โดยพ่อแม่เป็นเศรษฐีซึ่งแต่งงานมานานแต่ไม่มีบุตร วันหนึ่งนักเลงสุราพูดเย้ยหยันเศรษฐีนี้ว่า เป็นคนรวยเปล่า ๆ แต่ไม่มีบุตร เดี่ยวตายไปจะต้องตกนรก ทำให้เศรษฐีนี้เกิดละอายใจ จึงทำพิธีมีข้าวตอก ดอกไม้ อาหาร คาวหวาน ไปบนบานกับรุกขเทพต้นไทร ผลปรากฏว่าไม่นานภรรยาเศรษฐีก็ตั้งครรภ์ ถือกำเนิดมาชื่อนามว่า ธรรมบาลกุมาร โดยกุมารนี้เก่งกาจสามารถเป็นเลิศ รับคำทำตอบปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหมโดยมีศรัทธาเป็นเดิมพัน ผลปรากฏว่า ธรรมบาลตอบปัญหานี้ได้ ทำให้กบิลพรหมต้องยอมตัดศรัทธาของตนตามคำสัญญา คือผลจากการบนบานที่สังคมถือมาจนทุกวันนี้

๗) เทพ : ในฐานะเจ้าของธรรมชาติ

เทพประจำธรรมชาตินั้น ถ้าประจำอยู่ธรรมชาติชนิดใดก็ถูกยกให้เป็นเจ้าประจำสิ่งนั้น เช่น เทพแห่งป่า เรียกว่ารุกขเทพ มีสาระสำคัญคือต้องปฏิบัติในรุกขธรรมด้วยการยอมให้ตามต้องการในการนำราก เปลือก ใบ ดอก ผลไปตามที่ต้องการ ประการสำคัญของรุกขเทพคือมีส่วนสำคัญในการบัญญัติวินัยสงฆ์ของพุทธเจ้าในเรื่องภูตคามวรรค ห้ามภิกษุสงฆ์ตัดบ้างให้ตัดบ้าง หากละเมิดต้องปาจิตตีย์ ในกรณีที่มีผลถึงสูญเสียอวัยวะ

เทพแห่งนภากาศ มีจันทิมเทพบุตร กับสุริยเทพบุตร ทั้งสองนี้แม้แต่ชาวอินเดียหรือชนเผ่าสมัยหินนับถือกันเพราะอำนาจของธรรมชาติชนิดนี้มีมากมายทั้งประโยชน์และโทษโดยเข้าใจถ้าคนไหนดีพลีลูกก็ให้ประโยชน์ ถ้าตรงข้ามก็ให้โทษ แต่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาคือ จันทิมเทพบุตรและสุริยเทพบุตรมีศักดิ์เป็นเทพ แต่ก็ธรรมดาเทพก็มีมารขัดขวาง มีมารอย่างหนึ่งคืออสูรนิทราหูซึ่งมักอมดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อยู่เสมอ ในคราที่ถูกอมนั้นจะทำให้โลกมืด ซึ่งเทพบุตรทั้ง ๒ ต่างรู้สึกกลัวจนต้องกล่าวอ้อถึงพระพุทธคุณ อสูรนิทราหูได้ยินพระพุทธคุณแล้วจึงยอมปล่อย นี่ก็แสดงว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อกันเทพด้วยเช่นกัน

เทพแห่งน้ำ เรียกว่าพระแม่คงคา ตามคติของไทยจะแสดงความขอบคุณเทพแห่งน้ำนี้ด้วยเครื่องสักการบูชาที่เย็บเป็นกระทงปักเครื่องสักการบูชานั้นแล้วลอยไป ตามคติของพราหมณ์จะเน้นไปด้านการไถ่บาป ส่วนชาวจีน ถือว่าเทพแห่งน้ำให้ความช่วยเหลือให้พ้นอันตรายจากน้ำท่วม

เทพแห่งฝนเรียกว่า พิรุณเทพ แต่ตามบางท้องถิ่นมีชื่อว่าพญาแถน มนุษย์จะแสดงความการขอบคุณต่อพญาแถนที่ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนแล้ง ก็ทำการขอฝนด้วยการสร้างบั้งไฟจุดขึ้นไปเพื่อขอฝนกับพญาแถนให้ตกแก่มนุษย์ บางท้องถิ่นมีความเชื่อว่า พิธีแห่นางแมวสามารถให้ฝนตกได้ จึงนิยมแห่นางแมวขอฝน

เทพแห่งข้าว มีชื่อแม่พระโพสพ เป็นเทพที่ชาวไทยให้ความเคารพนับถือด้วยการแสดงความกตัญญูตักด้วยส่วขวัญข้าวภายหลังทำไร่นาเก็บเกี่ยวนำเข้ายุ้งฉางแล้วก็ทำพิธีส่วขวัญข้าวคือเรียกขวัญข้าวที่ดูแลรักษาในไร่นานั้นให้มาอยู่ดูแลในยุ้งฉางต่อไปนั่นเอง

๘) บทบาทของเทพกับธรรม

กลุ่มเทพในทางพระพุทธศาสนาจัดได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ เทพชุมนุม เทพบนบาน บวงสรวง สังเวช ภูเขาญ และเทพสาธุการ เมื่อมีพิธีทางศาสนาหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาจะกล่าวอัญเชิญเทพรวมด้วย อย่างกรณีมีพิธีสงฆ์ทำบุญต่าง ๆ เมื่ออุบาสกอุบาสิกาไหว้พระรับศีลธรรมเรียบร้อยแล้วก่อนเริ่มสวดพุทธมนต์พระสงฆ์รูปที่นั่งรูปที่ ๓ นับจากองค์ที่เป็นประธานสงฆ์จะกล่าวอัญเชิญเทพด้วยคำว่า สักเค กาเม จะรูป ที่เป รัฏฐธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ กำลังพิจารณาว่าจะเผยแผ่ธรรมดีหรือไม่ ในที่สุดก็ตกลงว่าต้องเผยแผ่ธรรมบนฐานของกรุณาธรรม ประกอบเข้ากับที่ท้าวสหัมบดีพรหมก็มาอาราธนาให้โปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ในคราที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาจบลง บรรดาทวยเทพชั้นกามาวจรต่างก็แซ่ซ้องยินดี อนุโมทนาสาธุการดังกระหึ่มก็ก้องไปทั่วหมื่นโลกธาตุ

เทพถูกจัดไว้เป็นเทพสัมมาทิฐิกับมิจฉาทิฐิ เทพที่มีสัมมาทิฐิก็สามารถสั่งสอนธรรมให้มนุษย์ เป็นผู้แนะนำแนวทางการสร้างบารมีของมนุษย์ผู้นั้นได้ ถ้าเป็นเทพมิจฉาทิฐิกล่าวกันว่าเป็นมารอย่างหนึ่ง มักหลอกให้คนอื่นหวนตกแล้ว ก็สบโอกาสของมนุษย์ที่คิดว่าตนเองทำไม่หรือมีบาป หากจะแก้ได้ก็ต้องบนบานในสิ่งที่เทพนั้นโปรดปราน ถ้าได้ตามที่บนบานไว้ ก็จะมาแก้ด้วยเครื่องบนบาน ดังนั้น การบนบานมิได้เกิดจากเทพโดยตรง หากแต่มนุษย์เราตั้งให้เอง จึงเป็นที่มาของการเรียกร้องเครื่องสังเวช เรียกร้องการไหว้ดีพลีลูกใจ มิฉะนั้นก็เดือดร้อน ดังนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงมีการทำ

พลีกรรม ๕ ประการ หนึ่งในนั้น คือ เทวดาพลี หมายถึง ทำบุญอุทิศให้เทพ พระพุทธศาสนา คือ ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ปฏิบัติในศาสนาที่แต่มนุषย์เท่านั้น หากแต่เทพต้องปฏิบัติด้วย ดังนั้น ธรรม เป็นเกณฑ์แยกความเป็นมนุषย์กับสัตว์ ถ้าปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์แล้ว มนุषย์ก็สามารถพัฒนาการขึ้นไปสู่เทพได้ ขณะเดียวกัน ถ้ามนุषย์ไม่ปฏิบัติธรรม ก็จะตกจากภูมิมนุษย์มาสู่ทุคติภูมิของสัตว์ได้ และเทพถ้าปฏิบัติธรรมก็จะตกจากสวรรค์ได้ ดังนั้น การปฏิบัติต่อธรรมชาติต่าง ๆ นั้น เป็นกิจกรรมแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อนำทางเข้าสู่สภาวะธรรมของมนุษย์และเทพ

บทบาทของด้านจริยธรรม ซึ่งมุ่งเอาจริยธรรมของเทพที่เน้นถึง เทวธรรม ๒ และวัตรบท ๗ สำหรับปฏิบัติของเทพที่มีต่อบุคคล สัตว์และธรรมชาติ รวมไปถึงการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม เน้นถึงการปฏิบัติที่มีลักษณะคุณค่าของการปฏิบัติว่า เหมาะสม ไม่เหมาะสม ดีหรือไม่ดีอย่างไร เป็นการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมในการมีน้ำใจต่อผู้อื่น อันรวมถึงความเคารพรักผู้อื่น ทำให้คนเรารักษาคำมั่นสัญญาหรือละเว้นการเบียดเบียนผู้อื่น ข้อนี้มีเหตุให้กล่าวได้ว่า คนดีเพราะมีคุณธรรม ไม่ว่ามนุษย์หรือเทพก็ต้องปฏิบัติในคุณธรรม จริยธรรม เช่นเดียวกัน

เทพและข้อปฏิบัติของเทพเป็นแหล่งสร้างพุทธจริยธรรม คือการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและคนส่วนรวมตามนัยพระพุทธศาสนาอันมีศีล ๕ นั่นคือว่า การปฏิบัติธรรมของเทพนั้น จึงเรียกได้ว่า จริยธรรมของเทพที่มีต่อพระพุทธศาสนาและต่อธรรมชาติเพื่อประโยชน์สุขของเทพด้วยกันและมีอันถึงถึงมนุษย์ด้วย

พุทธจริยธรรม มีเกณฑ์ตัดสินโดยแบ่งเป็นเกณฑ์ตัดสินหลักและเกณฑ์ตัดสินรอง โดยเกณฑ์ตัดสินหลักแห่งการกระทำใดที่ทำด้วยอกุศลมูลอันมี อะโลภะ อะโทสะ อะโมหะ คือไม่ทำด้วยความโลภ โกรธ และหลง นั้นเป็นการทำถูก หากการกระทำใดทำด้วยอกุศลมูล อันมี โลภะ โทสะ โมหะ เป็นหลัก นั้นเป็นการทำผิด ส่วนเกณฑ์รอง ให้ถือเกณฑ์การถูกขึ้นชมหรือตำหนิจากวิญญูชน หรือการปฏิบัติในวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกต้องก็ถือว่า ถ้าไม่สนใจต่อคำตำหนิติติงของวิญญูชน หรือปฏิบัติผิดในวัฒนธรรมประเพณีก็ถือว่าผิด จะเห็นว่ามีเกณฑ์ตัดสินที่เป็นหลักจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และจากผู้เป็นปราชญ์ ผู้เป็นครูบูรพาจารย์ หรือเป็นที่เคารพนับถือของสังคมด้วย

รูกขธรรมที่ได้พบในการวิจัยนี้ เป็นจริยธรรมของเทพที่มีต่อธรรมชาติ เห็นได้ชัดมากจากปัญหาระหว่างท้าวสั๊กกะกับเทพที่มีจริยธรรมต่อป่า (ต้นไม้) ซึ่งท้าวสั๊กกะแสดงให้เห็นถึงทวน กับคำว่า ปริจจาคะแก่เทพด้วยคำว่า ผู้ต้องการร่ายล้อมนำรากของต้นไม้ไป ผู้ต้องการเปลือกรายล้อมนำเปลือกไป ผู้ต้องการใบย้อมนำใบไป ผู้ต้องการดอกย้อมนำดอกไป ผู้ต้องการผลย้อมนำผลไป แต่เทพไม่พึงดีใจหรือเสียใจเพราะการกระทำนั้น ๆ (นี่คือข้อปฏิบัติ) แล้วเทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ก็ดำรงอยู่ในรูกขธรรมแล้ว นี่คือรูกขธรรมของเทพ จากนั้นมีปรากฏจริยธรรมของเทพสัมมาทิฐิที่แสดงตนเป็นหญิงแม่เรือนทรมานภิกษุรูปหนึ่งที่เข้าไปคลุกคลีในตระกูลในเวลาวิกาล จนภิกษุนั้นยอมตามปฏิบัติชอบ

ในส่วนสำคัญของเทพที่มีต่อพระพุทธศาสนานั้นเห็นได้จากบทปฐมเทศนามีตอนท้ายของบทเทศนาที่เทพชั้นกามาวจรชื่นชมยินดีแสดงบทบาททางจริยธรรมทำการอนุโมทนาสาธุการต่อ

พระพุทธเจ้า ดังความว่า ทวยเทพชั้นจาตุมหาราช ถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตดีได้พากันแซ่ซ้องสรรเสริญ อนุโมทนาสาธุการ เสียงดังกระหึ่มกึกก้องไปทั่วหมื่นโลกธาตุนั้น เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงปาวประกาศ ได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนั้นก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทพทั้งหลาย นอกจากนี้ มงคลสูตร ๓๘ ประการ ที่เทพมีบทบาทมาเกี่ยวข้องกับการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ทำให้ชาวเมืองสาวัตถีได้รับคำตอบเรื่องมงคลสูตร ๓๘ ประการคือ เทพตนนี้มีชื่ออภิกันต์วันณา คือมีคุณลักษณะมีแสงสว่างในตัวเอง สามารถเป็นแสงไฟส่องสว่างให้ชาวเมืองสาวัตถีเข้าไปภายในพระวิหารเชตวันได้ ในเวลาเที่ยงคืน จากนั้นเทพตนนี้ก็นำความกราบทูลพระพุทธเจ้าถึงปัญหาของชาวเมืองสาวัตถีนี้ พระพุทธองค์ก็ตรัสมงคล ๓๘ ประการเริ่มจาก ไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต เป็นอุดมมงคล ดังความว่า เทพองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า เทพและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสุขสวัสดีเทพและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทุกสถาน เป็นมงคลอันสูงสุดของเทพและมนุษย์ทั้งหลายโดยแท้

๙) บทบาทคุณสมบัติของเทพ

บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อธรรมชาติอย่างไร อันนี้ในส่วนที่สำคัญคือได้จริยธรรมจากเทพที่ปฏิบัติต่อธรรมชาติ เพราะเทพต้องปฏิบัติธรรม ผลการปฏิบัติธรรมนั้นมีผลต่อมนุษย์ด้วย เป็นมุมมองอีกแบบหนึ่งเพื่อค้นคว้าให้ผู้ที่ศึกษาได้เรียนรู้และเข้าใจความสอดคล้องกับจิตของตน พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมจะตั้งอยู่บนหลักที่ว่า เราไม่ควรทำลายหรือเป็นเหตุให้ผู้อื่นทำลาย เนื่องจากว่าเหตุแห่งการไม่ทำลายนั้นอยู่ที่จิตของเราที่ไม่บริโภคทรัพยากรด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง มีหลักแห่งสัมมาอาชีวะไม่สนับสนุนให้ประกอบอาชีพที่ผิด อย่างไรก็ตาม พุทธวิธีต่อสิ่งแวดล้อมนี้ให้มีกระบวนการถอดถอนการเบียดเบียน เป็นการกระทำที่ผิดต่อธรรมชาติ พุทธวิธีเริ่มต้นด้วยความสงบและจิตที่ราบรื่น มีวิญญานแห่งความกรุณา มีความเมตตาต่อสรรพสิ่ง การปฏิบัติเช่นนี้จะเพิ่มพูนความรับผิดชอบต่อความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความยุติธรรม ความสมดุล ความสันติและสร้างคุณค่าต่อธรรมชาติที่จะนำไปสู่อหิงสธรรม (non-violence) ดังที่มหาตมาคานธีแห่งอินเดีย นักरणรงค์ สังคมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยสื่อหลักการด้วยคำว่า อหิงสาธรรม กล่าวว่ “สิ่งแวดล้อมมีเพียงพอสำหรับทุกคน แต่ไม่พอสำหรับคนมักโลก” ในที่นี้ใคร่ขอยกตัวอย่างพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่จำเป็นและสำคัญต่อชีวิตโดยเฉพาะเรื่องน้ำและพืช

เทพกับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กัน เพราะไม่ได้ปฏิบัติแต่มนุษย์เท่านั้น แต่เทพยังต้องปฏิบัติด้วย ทั้งนี้เพราะธรรมเป็นเกณฑ์แยกความเป็นมนุษย์กับสัตว์ ถ้าปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์แล้วมนุษย์ก็สามารถพัฒนาการขึ้นไปสู่เทพได้ ขณะเดียวกัน ถ้ามนุษย์ไม่ปฏิบัติธรรม ก็จะตกจากภูมิมนุษย์มาสู่ทุกติภูมิของสัตว์ได้ และเทพถ้าไม่ปฏิบัติธรรมก็จะตกจากสวรรค์ได้ ดังนั้น การวิจัยจะเห็นว่า ถ้าปฏิบัติธรรมชาตก็จะได้รับอานิสงส์ทั้งแก่เทพและมนุษย์ ขณะเดียวกัน ถ้าปฏิบัติธรรมต่อสังคมมนุษย์ก็จะได้รับความชื่นชมยินดีต่อเทพสวรรค์ เป็นที่รักเคารพของเทพและมนุษย์ทั้งหลายและ

แล้วการปฏิบัติต่อธรรมชาติและสังคมนั้น ถือเป็นกิจกรรมแห่งการปฏิบัติธรรม มีผลนำเข้าสู่สภาวะธรรมของมนุษย์และเทพ

มนุษย์มีความเชื่อต่อเทพ มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เห็นได้ชัดจากเรื่องวรรณะ ๔ ของศาสนาพราหมณ์ โดยถือว่าแต่ละวรรณะนั้นเกิดจากอวัยวะของพระพรหม กล่าวคือ วรรณะกษัตริย์เกิดจากแขนทำหน้าทีนักรบ พราหมณ์เกิดจากปากทำหน้าที่เป็นครูสอน วรรณะแพศย์เกิดจากท้องทำหน้าที่เกษตร ค้าขาย วรรณะศูทรเกิดจากเท้า ด้วยเหตุผลนี้จึงเป็นที่มาของคำว่าพระพรหมสร้างโลก ทุกอย่างเกิดจากพระพรหม เมื่อศาสนาพราหมณ์ผูกพันอยู่กับเทพเช่นนี้ ต้องปฏิบัติต่อเทพอย่างดี ไหว้ให้ดี พลีให้ถูก มิฉะนั้น หากเทพพิโรธเมื่อไรคนก็จะเดือดร้อน ทำนองเดียวกันนี้ เมื่อพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับเทพแล้ว ชาวพุทธต้องเรียนรู้ความสำคัญและจำเป็นรวมถึงบทบาทหน้าที่ของเทพเหล่านั้นให้ดี เพื่อปฏิบัติได้ถูกต้องกับเทพเหล่านั้น ตามค่านิยมที่เกิดขึ้นในกรุงสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ว่า “เมืองสุโขทัยนี้มีักไอยทาน มีเทพเทวาสถิตมากมาย ถ้าไหว้ดีพลีถูก ท่านก็โปรด มนุษย์และธรรมชาติดำเนินไปเป็นปกติสุข

๑๐) บทบาทของเทพกับมนุษย์ที่ปรากฏในป่า

คัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ในภัททสาเลชาดก ว่าด้วยเรื่องชนิดเทพสถิตในป่าไม้ เรียกว่า รุกขเทพ เทพประจำต้นรังหนุ่ม (ภัททะ+สาละ+รุกขะ) เป็นบทสนทนาสำคัญระหว่างพระราชากับภัททสาเลเทพ ทำให้มนุษย์ได้รับอานิสงส์ไปด้วย ว่า

บทสนทนา ตอนที่ ๑

พระราชাত্রัสถามเทพว่า

ท่านเป็นใคร มีเสื้อผ้าสะอาดหมดจด ยืนอยู่ท่ามกลางนภาภาค เพราะเหตุไร

น้ำตาของท่านจึงหลั่งไหล ภัยนั้นเกิดจากอะไร

ภัททสาเลเทพตอบว่า

ขอเดชะ พระองค์ผู้สมมติเทพ เมื่อข้าพระองค์ เป็นผู้ที่ประชาชนในแคว้นของพระองค์บูชาอยู่ตลอด ๖๐,๐๐๐ ปี ประชาชนเหล่านั้นรู้จักข้าพระองค์ว่า ภัททสาเลรุกขเทพ

ขอเดชะ พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งทิศทั้งหลาย พระราชาพระองค์ก่อน ๆ เมื่อจะทรงสร้างพระนครก็ดี อาคารแลปราสาทชนิดต่าง ๆ ก็ดี ก็มีได้ทรงหมิ่นข้าพระองค์เลย พระราชาเหล่านั้นบูชาข้าพระองค์แล้วฉันใด แม้พระองค์ก็จงบูชาข้าพระองค์ฉันนั้นเกิด

บทสนทนา ตอนที่ ๒

พระราชাত্রัสว่า

ข้าพเจ้ายังมิได้เห็นต้นไม้ ที่มีลำต้นใหญ่เท่ากับลำต้นของท่านเลย
ท่านเป็นต้นไม้ที่มีลำต้นงาม มีสัญญาณสมส่วนและตรงโดยกำเนิด
ข้าพเจ้าจะสร้างปราสาทที่มีเสาเดียว อันนารีนรมย์ จักนำท่านเข้าไปอยู่ใน
ปราสาทหลังนั้น ท่านผู้ควรบูชา ชีวิตของท่านจักยั่งยืน
ภัททสาเลเทพตอบว่า

หากพระองค์เกิดความดำริเช่นนี้ หากพระองค์ทรงปรารถนาจะแยกร่างกายของข้า
พระองค์ ขอพระองค์จงรณกัณฑ์ข้าพระองค์ให้มากแล้วบั่นให้เป็นท่อน ๆ
พระองค์จงตัดยอดก่อน ต่อมาจงตัดกลางลำต้น และจงตัดโคนต้นในภายหลัง
เมื่อข้าพระองค์ถูกตัดต่ออย่างนี้ จะพึงตายไม่เป็นทุกข์

บทสนทนา ตอนที่ ๓

พระราชาตรัสว่า

เหมือนราชบุรุษตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู และตัดจมูกก่อน ต่อมาภายหลัง จึงตัด
ศีรษะของโจรที่ยังเป็นอยู่ การตายนั้นพึงเป็นทุกข์
ภัททสาเลผู้เจ้าป่า การถูกตัดเป็นท่อน ๆ เป็นสุขหรือ เพราะเหตุไร เพราะ
อาศัยอะไร ท่านจึงปรารถนาการถูกตัดเป็นท่อน ๆ ๆ

ภัททสาเลเทพตอบว่า

ก็ข้าพระองค์อาศัยเหตุอันใดซึ่งเป็นเหตุอันประกอบด้วยธรรม จึงปรารถนาการถูก
ตัดเป็นท่อน ๆ ขอเดชะพระมหाराช ขอพระองค์ทรงสดับเหตุอันนั้นของข้า
พระองค์ พกญาติของข้าพระองค์เจริญเติบโตอย่างมีความสุข เกิดในที่อับลม
ข้าง ๆ ข้าพระองค์ ข้าพระองค์พึงเปียดเบียนพกญาติแม่เหล่านั้ น เชื่อว่าได้
ก่อความไม่สุขสบายให้แก่ผู้อื่น ๆ

ในที่สุด เมื่อพระราชาทรงสดับคํานั้นแล้ว จึงตรัสว่า

ภัททสาเลผู้เจ้าป่า ท่านได้คิดสิ่งที่คุณคิด ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่ญาติ
สหายเอ๋ย เราให้อภัยแก่ท่าน^๕

วิเคราะห์บทสนทนา ตอนที่ ๑

ความรู้ที่จะได้เพิ่มจากความรู้ของเทพจากข้อความที่ยกมาข้างต้นคือคำว่าสมมติเทพ
ในบทสนทนาตอนที่ ๑ มีคำที่เทพเรียกพระราชาว่า สมมติเทพ มีผลให้ทราบถึงว่า ชนิดของเทพต่าง
ๆ ที่มีปรากฏและใช้เรียกกันทั้งโดยตรง และโดยอ้อมของสังคมพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏใน
พระไตรปิฎกนี้ ทำให้ทราบว่า บรรดาเทพต่าง ๆ สามารถจัดเป็นกลุ่มได้ ๓ กลุ่ม คือ

“เทพมี ๓ จำพวก คือ เทพโดยสมมติ เทพโดยกำเนิด และเทพโดยความ
บริสุทธิ์ เทพโดยสมมติได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร และพระราชเทวี บุคคล
เหล่านี้เรียกว่าเทพโดยสมมติ เทพโดยกำเนิดได้แก่ เทพชั้นจาตุมหาราช
ชั้นดาวดึงส์...เทพที่นับเนื่องในชั้นพรหม และเทพที่สูงขึ้นไปกว่านั้น เหล่านี้
เรียกว่าเทพโดยกำเนิด เทพโดยความบริสุทธิ์ได้แก่ พระตถาคตเจ้าทั้งหลาย

^๕ พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๓-๒๔/๓๗๖-๗)

เหล่าสาวกของพระตถาคตเจ้า ผู้เป็นพระอรหันตชีนาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ท่านเหล่านี้เรียกว่าเทพโดยความบริสุทธิ์”^๖

ลัทธิเทวราช คือความนิยมนับถือที่ถือพระราชาเป็นดังเทพ เป็นคำที่เรารู้จักกันในประวัติศาสตร์ไทยโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นที่ประจักษ์ชัดจากคำตอบเทพที่เรียกพระราชว่าสมมติเทพ ดังนั้น พระราชาในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเทพชนิดสมมติเทพ จึงไม่แปลกอะไรในอาณาจักรไทยยุคกรุงศรีอยุธยา ถูกราชวงศ์เป็นดังเทพว่า เทวราช พระราชาเป็นดังเทพ ตรงกับคำว่าสมมติเทพ ซึ่งเป็นเทพชนิดหนึ่งใน ๓ ชนิดดังกล่าวมาแล้วแต่ต้น

วิเคราะห์บทสนทนา ตอนที่ ๒

เมื่อพระราชามีพระประสงค์จะสร้างอาคาร ประสาทเพื่อบูชาให้แก่เทพสถิตอยู่ แต่เทพไม่ประสงค์อย่างนั้น เพราะธรรมดารุกขเทพย่อมสถิตอยู่กับต้นไม้ ไม่ใช่ให้สถิตอยู่ตามประสาทอาคารหรือตามเสา ทำให้เทพน้อยใจ ร้องให้น้ำตานองหน้า เหตุเพราะพระราชามีประสงค์จะสร้างประสาทให้เป็นที่สถิตอยู่เท่านั้น ทำให้เราทราบว่า เมื่อผิดธรรมชาติของเทพอย่างรุกขเทพแล้ว ก็ยอมไม่ได้ โดยอ้างว่า เป็นรุกขเทพมานานพอ ๆ กับมีพระราชามาถึง ๖๐,๐๐๐ ปี แล้วโยเล่าจะอัญเชิญให้ตนสถิตอยู่ในประสาทหรือสิ่งปลูกสร้างเล่า ท่านจึงตัดทอนท่านเองประจักษ์ว่าจะแยกราชการนั้นหรือ ถ้าพระองค์ดำริเช่นนั้นก็จะรานกั้งแล้วตัดทอนให้เป็นท่อน ๆ เกิดจะได้ตายไม่เป็นทุกข์ คำต่อว่านี้รุนแรงมากชนิดที่เอาชีวิตเป็นเดิมพันทีเดียว

วิเคราะห์บทสนทนา ตอนที่ ๓

พระราชาดำริสยอนถามเทพ (สับประยอม) ถึงการตัดอวัยวะ ตัดร่างเป็นท่อน ๆ แล้วจะเป็นสุขได้ แล้วถ้าประหารโดยวิธีอื่นจากนี้แล้วเป็นทุกข์กระนั้นหรือ เทพทูลตอบว่า ถ้าข้าพระองค์ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว ทำไมถึงปรารถนาถูกตัดเป็นท่อน ๆ เล่า การที่จะได้ชื่อเป็นทุกข์นั้นควรจะมาจากที่ข้าพระองค์เบียดเบียนหมู่ญาติต่างหาก ผลที่สุดแล้ว พระราชาจำต้องยอม ภัททสาละรุกขเทพ (เจ้าป่า) เพราะธรรมของเทพที่หวังเกื้อกูลแก่หมู่ญาติ อภัยให้แก่หมู่ญาติ ซึ่งคำว่าอภัยนั้นเป็นปลดปล่อยความโกรธ ความอาฆาต พยาบาทด้วยไมโกรธ ถือว่าเป็นการให้ธรรมเป็นทานอย่างหนึ่ง ซึ่งชนะการให้ทั้งปวงด้วย (สพพทาน ธรรมทาน ฌินาติ)

๔.๓ จริยธรรมตามคุณค่าของเทพ

เทพหรือเทพ เป็นสื่อแห่งความสบายใจ ไม่น่ากลัว รู้สึกอบอุ่นใจ ยินดีที่จะมอบกายฝากไว้กับเทพเหล่านั้น ต่างจากผีหรือมาร เป็นสื่อแห่งความน่ากลัว น่าเกลียด น่าชิง ดังนั้น เทพจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์เคารพนับถือและยำเกรงต่อความดีของท่าน นอกจากนี้ยังเชื่อว่าท่านสามารถบันดาลทั้งคุณและโทษให้แก่มนุษย์ได้ ขึ้นอยู่กับความพอใจของเทพเป็นสำคัญ ถ้ามนุษย์ไหวดี พลีอุทิศก็โปรดปรานเป็นธรรมดา เรื่องคุณค่าของเทพนี้ สามารถแยกเป็นประเด็นศึกษาเพิ่มเติมจากบทที่ ๓ ดังนี้

^๖ พ. จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๔/๓๘๗.

๑) คุณค่าต่อจริยธรรม

เทพในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกไม่มีมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด แต่เกิดเป็นเทพเพราะผลแห่งกรรมดีที่ได้ทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิต เป็นการเกิดที่เรียกว่าโอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้นโตเต็มที่ในทันที อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นเทพแต่ก็ยังอยู่ในฐานะเป็นปุถุชนจึงยังต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับมนุษย์จนกว่าจะสิ้นกิเลสอาสวะ เทพจึงอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าพระอริยเจ้า ส่วนเทพในคัมภีร์พระเวทมีมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด เมื่อเจริญเติบโตถึงวัยหนุ่มสาวแล้วก็คงอยู่ในวัยนี้ตลอดไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง มีชีวิตเป็นอมตะ และยิ่งใหญ่มากกว่ามนุษย์ทุกระดับ ส่วนประเด็นความเชื่อเทพในสังคมไทยพบว่า สังคมไทยก่อนที่จะนับถือพระพุทธศาสนา มีความเชื่อและนับถือผีอยู่ก่อน ต่อมาจึงได้ยอมรับเอา “เทพ” จากวัฒนธรรมอินเดียในขณะเดียวกันก็ยังคงนับถือผีดังเดิม ส่วนใหญ่นับถือผีหรือเทพก็เพราะหวังพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยบันดาลประโยชน์แก่ตนเป็นสำคัญ

เทพกับมนุษย์เกี่ยวข้องกันด้วยหลักธรรมคือกฎแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นเกณฑ์หรือเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่จะชักนำหมู่สัตว์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ กัน แม้เทพก็คือผู้ที่เคยสร้างคุณความดีไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั่นเอง ด้วยผลแห่งกรรมดีจึงได้ไปเสวยสุขในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ตามระดับของคุณธรรมที่ได้บำเพ็ญไว้ ส่วนประเด็นด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพนั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่า มนุษย์ควรมีท่าทีต่อเทพด้วยการมีเมตตา มีไมตรีจิต อยู่ร่วมกันฉันมิตร และให้ความเคารพนับถือซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และร่วมเวียนว่ายในสังสารวัฏ เนื่องจากมนุษย์กับเทพต่างก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงได้เน้นหลักธรรมสำหรับมนุษย์เพื่อให้บรรลุประโยชน์ทั้งหลาย ด้วยความไม่ประมาท ไม่ประพลิตินทางเสื่อมเสีย (อกุศล) และมุ่งบำเพ็ญบุญกุศลอันจะเป็นเหตุให้เกิดในภพภูมิที่ดี (สุคติภูมิ) ส่วนผู้ที่บำเพ็ญบุญกุศลจนถึงความสิ้นอาสวกิเลสแล้วย่อมไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุภาวะเช่นนี้ ยังเป็นปุถุชนที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ คือ อบายภูมิ มนุษย์ภูมิ และเทวภูมิ ตามอำนาจแห่งผลกรรมที่ตนได้ทำไว้

๒) คุณค่าต่อครอบครัว

เทพ มีคุณค่าต่อครอบครัว โดยเป็นเทพประจำบ้านเรือน เรียกว่าฆรเทพ บุคคลที่มีฐานะมักสร้างศาล (Spiritual House) ให้อยู่โดยเฉพาะ แต่บ้านเรือนในชนบทแล้ว มักทำหิ้งไว้บนบ้านแล้วนำข้าวตอก ดอกไม้ น้ำดื่มไปมอบให้ทุกวัน โดยหน้าที่ของเทพนี้ จะคอยดู คุ้มครองบ้านเรือนให้ปราศจากภัยอันตราย ปราศจากโจรผู้ร้าย และหวังความสุขความเจริญของคนในครอบครัว ทำให้คนในครอบครัวอบอุ่นใจ

๓) คุณค่าต่อสังคม

เทพมีคุณค่าต่อสังคม ทำให้สังคมยึดถือเป็นแบบอย่างได้ จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทุกอย่างเริ่มต้นด้วยพิธีการบวงสรวง ดวงวิญญาณ บอกกล่าวถึงเทพดาอารักษ์ การขนานนามที่มีอิทธิพลซึ่งฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทย นั่นคือเทศกาลประจำปีของไทยคือเทศกาลสงกรานต์ ปัญหาว่าประเด็นใด

ของสงกรานต์ที่เป็นผลเกี่ยวกับเทพ นั่นคือ เทพธรรมาบาลกุมาร ก็เป็นผลมาจากการบนบานจากรุกขเทพต้นไทร รัชทายาทปัญหา ๓ ราศีกับท้าวทิลพรหมด้วยเศียรเป็นเดิมพัน ผลปรากฏว่า เทพธรรมาบาลกุมารตอบได้ ทำให้ท้าวทิลพรหมต้องยอมตัดเศียรของตนตามสัญญา เมื่อเศียรของท้าวทิลพรหมที่ตัดแล้วธิดาของท้าวทิลพรหมนำไปบรรจุไว้ที่ถ้ำคันธุลี เขาไกรลาส

ธิดาของท้าวทิลพรหมนั้นมีทั้งหมด ๗ คน ตรงกับจำนวนวันของสัปดาห์ โดยธิดาเหล่านี้เมื่อครบรอบปีระหว่างวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน ทุกปีจะผลัดวาระกันนำศีรษะของท้าวทิลพรหมผู้เป็นบิดาจากถ้ำคันธุลี ที่ภูเขาสุเมรุหรือภูเขาไกรลาสมาดำน้ำค้าง นำเวียนรอบเขาพระสุเมรุเป็นเวลา ๖๐ นาทีแล้วบรรจุที่เดิม นางสงกรานต์ของปีใดจะเป็นคนใดนั้นขึ้นอยู่กับว่าปีใดวันสงกรานต์วันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน ตรงกันวันอะไร ถ้าปีใดวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ นางสงกรานต์จะนามว่า ทูษะเทวี แต่งองค์ทัดดอกทับทิม เครื่องประดับปัทมราช (ทับทิม) ภัทราหารอุทุมพร (ผลมะเดื่อ) มือขวาถือจักร มือซ้ายถือสังข์ พาหนะคือครุฑ วันจันทร์ เป็นวาระของธิดาชื่อ ไคราคเทวี แต่งองค์ทัดดอกปีป เครื่องประดับมุกดา ภัทราหารเตละ (น้ำมัน) มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือไม้เท้า พาหนะคือพยัคฆ์ (เสือ) วันอังคาร เป็นวาระของธิดาชื่อ รากษสเทวี แต่งองค์ทัดดอกบัวหลวง เครื่องประดับแก้วโมรา ภัทราหารโลหิต มือขวาถือตรีศูล (หว่านสามง่าม) มือซ้ายถือธนู พาหนะคือ วราหะ (หมู) วันพุธ เป็นวาระของธิดาชื่อ มณฑาเทวี แต่งองค์ทัดดอกจำปา เครื่องประดับไพฑูรย์ ภัทราหารนมเนย มือขวาถือเข็มหรือเหล็กแหลม มือซ้ายถือไม้เท้า พาหนะคือคัทรพา (ลา) วันพฤหัสบดี เป็นวาระของธิดาชื่อ กิริณีเทวี แต่งองค์ทัดดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต ภัทราหารถั่วงา มือขวาถือขอม มือซ้ายถือปิ่น พาหนะคือคชสาร (ช้าง) วันศุกร์ เป็นวาระของธิดาชื่อ กิทธิมาเทวี แต่งองค์ทัดดอกจกกลณี เครื่องประดับบุษราคัม ภัทราหารกล้วยน้ำว้า อาวุธ มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือพิณ พาหนะคือมเหสี (ควาย) วันเสาร์ เป็นวาระของธิดาชื่อ มโหทรเทวี แต่งองค์ทัดดอกสามหาว เครื่องประดับนิลรัตน์ ภัทราหารเนื้อทราย มือขวาถือจักร มือซ้ายถือตรีศูล พาหนะคือมยุรนาถ (งู)^๗ ด้วยความเป็นมาของธิดาทั้ง ๗ นี้ จึงเป็นที่มาของนางสงกรานต์ประจำปีในเทศกาลสงกรานต์ของไทย

ประเด็นหนึ่งที่ทั้งคือ ทำให้เราทราบว่า อิทธิพลของการบนบานต่อเทพมีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาก ผ่านเทศกาลต่าง ๆ ตัวอย่างเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาจากการบนบาน จึงเป็นที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมไทยถึงปัจจุบัน มีดังนี้

- มีพิธีรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์
- มีพิธีปล่อยนกปล่อยปลาจนวันสงกรานต์ถือเป็นวันประมงแห่งชาติของไทย
- มีการก่อเจดีย์ทรายในวัดเพื่อทดแทนที่ตนเหยียบดินวัดติดเท้าไป
- มีวันผู้สูงอายุ โดยรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ และขอพรจากท่าน

^๗กุลวินิจฉัย, เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๑.

- มีวันครอบครัวหรือวันพบนญาติ โดยที่วันนั้นลูกหลานญาติพี่น้องอยู่แดนไกลก็จะมาร่วมกันในบ้านพ่อแม่

- ได้แบบจำลองเมรุเผาศพ (คือเมรุเผาศพนี้ได้แบบมาจากภูเขาพระสุเมรุที่บรรจุศีรษะของท้าวทิลพรหม)

- มีวันแห่งเทศกาลออกแสดงของผีตาโขนที่คอยหลอกหลอกผู้คนที่กำลังเล่นสนุกสนานจนเกินไป จนลืมเจ็บลืมปวด อันเป็นการไม่ระวังยังคิดมีการสาธน้ำ เล่นสื ต้มสุรามินเมาไร้สติในเทศกาลสงกรานต์ แล้วผีตาโขนนี้ถือว่าเป็นตัวปีศาจมารร้ายขัดจังหวะคนที่สนุกสนานจนลืมเจ็บลืมตายนั้น ในทัศนะทางธรรมถือว่าเป็นปรีชาธรรมที่คอยเตือนสติของคนเหล่านั้นนั่นเอง

การบนบาน บวงสรวงนี้ มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างไร ดังที่เห็นในภาพในภาคผนวกของงานวิจัยนี้ จะบอกได้ ไม่ใช่แต่สังคมชาวบ้านเท่านั้น แม้แต่พระสงฆ์จะทำพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศล จะทำพิธีปลุกเสก ยกเสกเอก เป็นต้น ก็ยังทำพิธีบนบาน บวงสรวงด้วย

๔) คุณค่าต่อศาสนา

เทพ มีคุณค่าต่อศาสนา จะเห็นว่า ทุกกิจกรรมทางศาสนา จะมีพิธีที่เกี่ยวกับเทพ ก็สอดคล้องกับที่เป็นหนึ่งในพิธีกรรม ๕ คือ เทวดาพลี แปลว่าการทำบุญอุทิศให้แก่เทพ พิธีบนบาน บวงสรวง เป็นการบอกกล่าวข่าวเล่าขานต่อเทพ และแถมด้วยการขอร้อง อ้อนวอนในสิ่งที่ตนไม่ต้องการ เช่นให้หยุดฝน ให้หยุดแดด ให้ปลอดภัย ให้ได้โชคลาภ การแข่งขันก็ให้มีรางวัล การสร้างบ้านปลูกเรือนก็ทำพิธียกเสกเอก ด้วยบอกกล่าวเทพ

พิธีทำบุญ ในส่วนที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ ก็มีพิธีเกี่ยวกับเทพด้วย นั่นคือ พระสงฆ์จะทำพิธีชุมนุมเทพ เป็นลักษณะชุมนุมเทพ เป็นการชุมนุมของเทพที่อัญเชิญมาร่วมในพิธีพร้อม ๆ กัน ถ้าเป็นพิธีสงฆ์ของงานมงคล เรียกว่าชุมนุมเทพ ซึ่งคำว่าชุมนุมเทพนี้ เป็นหนึ่งในบทสวดมนต์ทั้งเจ็ดตำนานทั้งสิบสองตำนาน โดยเริ่มจากที่อุบาสกอุบาสิกาไหว้พระรับศีลแล้ว พระสงฆ์ที่นั่งนับจากพระองค์เป็นประธานรูปที่สามก็จะถือพัดรองกล่าวอัญเชิญเทพเพื่่อมาร่วมฟังการสวดมนต์ของพระสงฆ์ด้วยสาธยายว่า

“สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุัง นะรินทัง ปะริตตานุกาโว สะทา รักขะตุติ

ผะริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา อะวิกขิตตะจิตตา ปะริตตัง ภาณันตุ

สัคเค กาเม จะ รูปะ คิริสิขระเถ จันตะลิเฑ วิมานะ ทีเป รัฏฐะ จะ คาเม ตะระณะกะ

หะเนเคหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ เทวา ชะละละละวิสะเม ยักขะคันธัพพะนาคา

ติฏฐันตา สันติเก ยัง มุนีระวะจะนัง สาธะโว เม สุณันตุ

อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา

อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา

อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา”

แปลว่า ขออนุภาพพระปริตร (พุทธมนต์) จงปกป้องรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยราชสมบัติ เสนาข้าราชการตลอดถึงพระประยูรญาติและประชาชนตลอดไปขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงตั้งเมตตาจิต มีสติมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน แผ่เมตตาจิตแล้ว สาธยายพระปริตร ณ บัดนี้ ขอเชิญ

หมู่ภูมมะเทพ โลกมนุษย์ ตลอดถึงหมู่เทพ หมู่ยักษ์ คนธรรพ์ ที่ดำรงตนอยู่ในสวรรค์ชั้นกามาวจร รูปาวจร ที่ป่าเขา แมกไม้ในอากาศ ในวิมาน เกาะแก่ง ประเทศ หมู่บ้าน ในที่ป่าช้า และกร้างบ้านเรือนและไร่นาทั้งหมด จงมาฟังพระพุทธพจน์อันประเสริฐของพระมุนีพุทธเจ้า เกิด เวลานี้ เป็นเวลาฟังธรรม (สาธยายมนต์) แล้วของเชิฐุท่านผู้เจริญทั้งหลาย (๓ ครั้ง)

คำกล่าวมาข้างนี้ เป็นบทอัญเชิญเทพให้มาร่วมฟังพุทธมนต์ที่พระสงฆ์จะแสดงให้เป็นสิริมงคลกับเจ้าภาพ ยังมีอีกตอนหนึ่งที่พระสงฆ์จะแสดงธรรม ทายากจะทำพิธีอาราธนาพระสงฆ์โดยอ้างถึงท้าวสัทัมบดีพรหม ที่ทำหน้าที่อาราธนาพระพุทธเจ้าให้ตัดสินใจเผยแผ่ธรรมภายหลังตรัสรู้ใหม่ ๆ ดังคำอาราธนาว่า

“พรหมมา จะ โลกาธิปติ สะหัมปะติ กัตตัญชลี อันธะรัง อยาจะละ สันติระ

สัตตาปปรชกชะ ชาติกา เทเสตุ ธัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง”

แปลว่า ก็พระพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลกและหมู่ (พรหม) ประณมมือกล่าวคำวิงวอนว่า หมู่สัตว์ผู้มีเกิดมามีธุลีในนัยน์ตาน้อยมีอยู่ (สามารถที่จะรู้ธรรมได้ดี) ขอพระองค์จงทรงอนุเคราะห์สัตว์นี้ และแสดงธรรมโปรดเถิด

อีกกิจกรรมทางศาสนาอย่างหนึ่ง การกล่าวสาธุการของเทพ คือเทพที่ชื่นชมยินดีกับการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เช่นเทพหรือเทพ ซึ่งมีบทบาทต่าง ๆ ทั้งในลักษณะที่ช่วยมนุษย์ เตือนสติมนุษย์ สร้างจริยธรรมของตนที่มีผลถึงมนุษย์ โดยเฉพาะมีบทบาทต่อพระพุทธเจ้า จากปฐมเทศนา คือภายหลังที่พระพุทธเจ้าเทศนาธรรมจบลง เหล่าเทพยดาพากันแซ่ซ้อง สาธุการ สรรเสริญกันกระหึ่ม ดังความว่า

“.....เทพในสวรรค์ แซ่ซ้อง สรรเสริญ กระจายข่าวว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะพราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏในโลก ล่วงเลยอาณาเขตของเทพทั้งหลาย” ๘

กิจกรรมทางศาสนาอีกอย่างหนึ่งของเทพ คือเทพมีส่วนให้เกิดมงคลสูตร ๓๘ ประการ มงคลสูตรนี้เกิดขึ้นได้ด้วยความช่วยเหลือของเทพก็ว่าได้ บทมงคลนี้ เทพมีบทบาทอย่างมาก โดยสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตะวันวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทพองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตะวันวิหาร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

“เทพและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสุขดี ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล (ยังคำตอบไม่ได้) ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด พระผู้มีพระภาค จึงตรัสตอบว่า ๑. การไม่คบคนพาล ๒. การคบแต่บัณฑิต ๓. การบูชาคนที่ควรบูชาข้อ ๓๘ คือ จิตเกษม นี่เป็นมงคลอันสูงสุด เทพและมนุษย์ทำมงคล

ดังกล่าวมานี้แล้ว ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถานในกาล
ทุกเมื่อ เป็นมงคลอันสูงสุดของเทพและมนุษย์เหล่านั้น” ^๙

สรุปท้ายบท

เทพหรือเทพมีสถานะที่มีอยู่ เป็นอยู่จริงตามอายุ ตามภพภูมิ ตามบุญกรรม ตามคุณ
ความดีและการปฏิบัติธรรมของตน เทพเป็นแบบแห่งผู้ปฏิบัติในจริยธรรม อุบัติเทพจะอุบัติด้วยการ
ปฏิบัติธรรม มีบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สัมปทา ๕ เทวธรรม ๒ และวัตรบท ๗ สมมติเทพ
จะได้ด้วยการปฏิบัติในทศพิธราชธรรม และวิสุทธิเทพจะได้ด้วยการกำจัดกิเลสหมดสิ้น พันทุกซ์บิดา
มารดาถูกยกไว้ในฐานะพรหม เป็นดังพรหม เพราะปฏิบัติในพรหมวิหารธรรม ๔ ข้อ เทพมีบทบาท
มนุษย์ ต่อธรรมชาติ ต่อพืช ต่อป่า ต่อพระพุทธศาสนา เป็นต้นบัญญัติวินัยสงฆ์หลายข้อ เทพ
สนับสนุนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า หมั่นปฏิบัติธรรม ฟังธรรมเพื่อได้คำตอบจากข้อสงสัย และ
เทพมีคุณค่าต่อความรู้ในฐานะเป็นแหล่งจริยธรรมแก่มนุษย์ มีบทบาทต่อสังคมในฐานะให้สังคมถือ
เป็นต้นแบบแห่งการปฏิบัติธรรม และมีคุณค่าต่อศาสนา ยินดีปรีดาด้วยการแซ่ซ้องสรรเสริญการ
แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ชื่นชมยินดีกับการปฏิบัติดีของพุทธสาวกทั่วไป

^๙ พ. พ. (ไทย) ๒๕/๒/๗.

